

SAMOBORSKO ISELJENIŠTVO U SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA: POGLED IZ DOMOVINE

Danijel VOJAK

Iseljavanje stanovništva s hrvatskih područja u prekoceanske zemlje, poput Sjedinjenih Američkih Država od kraja XIX. st., opravdano se smatra značajnim događajem u hrvatskoj povijesti. Jedan odsječak ovog vala iseljavanja odvijao se na samoborskom području, gdje se stanovništvo iseljavalo od početka 1880-ih. Val iseljavanja Samoboraca u SAD bio je znatan sve do početka Prvog svjetskog rata, a nastavio se u manjoj mjeri i u međuratnom razdoblju. U radu će se analizirati uzroci iseljavanja, život i odnos iseljenih Samoboraca prema »starom kraju«. Koristit će se arhivska građa Hrvatskog državnog arhiva o iseljenicima, građa Samoborskog muzeja, službeni statistički podaci, periodička građa i relevantna literatura.

Iseljavanje stanovništva iz Hrvatske u SAD
u razdoblju od 1880. do 1941.

Mala i rascjepkana seljačka gospodarstva, nastala ukidanjem kmetstva i postupnim raspadanjem kućnih zadruga, bila su neracionalna, tehnološki zastarjela i neproduktivna. Dodatne negativne okolnosti za seljaštvo bile su širenje agrarne krize, česte prirodne nepogode te znatna porezna opterećenja. Zbog ovih prilika seljaštvo je često bilo na rubu gladi, te je na to odgovorilo seljenjem u okolna gradska i trgovačka središta, no zbog nedovoljno razvijene industrije u tim središtima, dio seljaštva odlučuje se za iseljavanje u inozemstvo (Gross i Szabo, 1992., 300-314; Szabo, 1992., 181; Antić, 1992., 75-84; Dizdar i Leček, 2003., 46, 308; Čizmić, 1974.—1975., 27, 32-37). Iseljavanje se može smatrati svojevrsnom »slamkom spasa« za brojno i izglednjelo seosko stanovništvo hrvatskih područja. Prvi val iseljavanja započeo je 1860-ih, kada se stanovništvo s područja Dalmacije i Hrvatskog primorja iseljavalo u prekomorske zemlje, ponajviše u SAD (Kaliforniju) (Nejašmić, 1990., 514-515; Čizmić, 1998., 127-130). Tek od 1880-ih zabilježeno je masovnije iseljavanje, koje je trajalo do početka Prvog svjetskog rata. Procjenjuje se da se u razdoblju od 1890. do 1910. s prostora banske Hrvatske iselilo više od 200.000 osoba, a zajedno s prostorom Dalmacije i Istre više

od 350.000 osoba. Istodobno se godišnje iseljavalo otprilike čak do 100.000 stanovnika austrijskog dijela Monarhije. Iseljavanje s hrvatskog područja u Ameriku dio je europske (svjetske) migracijske struje kojom se dio (viška) europskog poljoprivrednog stanovništva iselio na područje Amerike (Szabo, 1992., 181-183, 186, 188-189; Nejašmić, 1990., 512-515).

Hrvatske vlasti nisu se posebno bavile iseljeničkom problematikom, već su početkom XX. st. donijele određene odredbe kojima su nastojale ograničiti, a kasnije i spriječiti masovno iseljavanje svoga stanovništva. U tom kontekstu može se promatrati odredba o reguliranju »otpremanja« stanovništva u prekomorske zemlje i osnivanju Iseljeničkog fonda. No, ni tada nije bio donesen poseban (sveobuhvatan) zakon o iseljavanju (Čizmić, 1974.—1975., 41-46; Čizmić, 1998., 132, 135). Sličan loš odnos prema iseljenicima bio je primjetan kod jugoslaven-skih vlasti u međuratnom razdoblju. One se nisu sustavno bavile ovom problematikom, već su je nastojale regulirati određenim zakonodavnim odredbama i institucionalnim organiziranjem (Đikanović, 2009., 7-16). Istodobno, američke vlasti su u razdoblju nakon 1918. zakonski nametnule brojna ograničenja potencijalnim imigrantima. Tako se zakonima iz 1921. i 1931. kvota za useljavanje Jugoslavena smanjila na nešto manje od 700 osoba na godinu (*Izvjешća iseljeničkog komesarijata*, 1998., 10).

Iseljavanje stanovništva samoborskog kotara u Ameriku, 1880.—1914.

Ukratko je potrebno navesti kako je u ovom razdoblju samoborski kotar činilo trgovište Samobor s upravnim općinama: Stupnik, Podvrh, Sveta Nedelja, Sveti Martin pod Okićem. Na području kotara broj stanovnika 1880. bio je 17.904, a u idućih pola stoljeća povećao se za samo malo više od 8.600 stanovnika.

Upravna općina	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.
Podvrh	8.454	9.650	9.848	10.918	10.392	11.903
Samobor	2.966	3.160	2.844	2.722	2.785	2.913
Sv. Nedelja	2.532	3.236	3.714	4.390	4.223	5.198
Sv. Martin pod Okićem	3.952	4.604	4.982	5.623	5.958	6.584
Kotar Samobor	17.904	20.650	21.388	23.653	23.358	26.598

Tablica 1. — Broj stanovnika samoborskog kotara u razdoblju od 1880. do 1931.

Izvor: Milan Kresar, *Gustoća žiteljstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije*. Zagreb, 1917., str. 17-18; *Definitivni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921. godine*. Sarajevo, 1932., str. 268; *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine u Kraljevini Jugoslaviji*, knj. I. Beograd, 1937., str. 92.

Stanovništvo samoborskog kotara ponajviše se bavilo poljoprivredom, a u samom trgovištu tradicionalno se razvijao obrt i trgovina. Izgradnja željezničke pruge Zidani most — Sisak 1862. negativno se odrazila na gospodarski razvoj ovoga područja jer je znatan dio robnog i putničkog prometa preusmjeren izvan Samobora (na područje Zaprešića i Podsuseda). To se promijenilo tek otvaranjem željezničke pruge Samobor — Podsused početkom XX. stoljeća čime je potaknut i razvoj samoborskoga gospodarstva. Zatim je potrebno istaknuti kako je jedan od važnijih čimbenika u gospodarskom razvoju ovog područja činila Samoborska štedionica, osnovana 1861. Između ostalog, ona je financirala izgradnju Hidropatskog kupališta (1888.) i željezničku prugu od Samobora do Podsuseda (Sudnik, 1975., 5-30).

Brojni su razlozi iseljavanja stanovništva samoborskoga kotara u ovom razdoblju. Na ovome se području u drugoj polovini XIX. st. zbivao proces raspadanja kućnih zadruga; pritom je prevladavao sitni i rascjepkani posjed. No, najvažniji uzrok iseljavanja stanovništva bila je pojava filoksera (trsne uši) 1883., koja je idućih desetak godina potpuno uništila vinograde na ovom području. Potrebno je istaknuti kako je dotad vinova loza bila jedna od najunosnijih poljoprivrednih kultura za seljaka, jer je u prosjeku seljak imao dvostruko veći prihod od oranica (Dizdar i Leček, 2003., 44; Sudnik, 1998., 61). Milan Lang zabilježio je kako »... mnogim Samoborcima bilo je vinogradarstvo glavno vrelo prihoda. A kad su vinogradi — poslije 1883. — počeli propadati i potom propali zbog trsne uši, trebalo se ogledati za drugim priradom. Kod kuće ga nije bilo, jer je i obrt slabo radio, a još gore je bilo za one, koji ga nijesu izučili ili su ga davno već napustili podavši se samo vinogradu. Pritisnuti nuždom odluče se krenuti u svijet i potražiti rada. I započe seoba u Ameriku...« (Lang, 2004., 240).

Većina Samoboraca slijedila je primjer drugih stanovnika tadašnje banske Hrvatske u izboru SAD-a kao zemlje iseljenja. SAD ih je privukao zbog ubrzanog gospodarskog razvitka, zbog kojega im je bila potrebna jeftina radna snaga (Čizmić, 1974.—1975., 35-36). Hinko Sirovatka naveo je 1907. kako se europsko stanovništvo iseljava u Ameriku zbog veće vrijednosti američkog dolara od austro-ugarske krune te zato što se u njoj može lakše zaposliti (Sirovatka, 1907., 16-17).

Statistički podaci o iseljavanju stanovništva samoborskoga kotara u SAD

Sustavna statistička analiza iseljavanja Samoboraca nije moguća jer se tek od kraja XIX. st. počelo podrobno statistički pratiti demografsko kretanje iseljenika na području Hrvatske i Slavonije. U radu su kao statistički izvori korištena *Izvjешća*

o stanju javne uprave u Županiji zagrebačkoj (dalje *Izvješća*, op. a.), *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije* (svezak I. i II.) te neobjavljeni statistički izvori u fondu Grupe VIII Emigracija, koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu. Primjetan je izostanak službenih podataka za iseljenništvo samoborskoga kotara u međuratnom razdoblju, što dodatno otežava sagledavanje cjelokupnog njihovog demografskog kretanja. U publikaciji *Izvješća* potrebni podaci navedeni su do 1909. u rubrici »Polazak žiteljstva u Ameriku«, a od tada do 1914. u rubrici »Iseljavanje i useljavanje. Zarada u Americi i u inim prekomorskim zemljama, te u inozemstvu«. U dvama svescima Statističkoga godišnjaka bilježeni su podaci o iseljavanju i povratku iseljenika te o izdanim putovnicama.

Prema *Izvjescima* u razdoblju od 1896. do 1914. u SAD se iselio 6781 stanovnik samoborskog kotara, i to u godišnjem prosjeku od 357 stanovnika. Najviše se iselilo 1909. i 1906. ili približno trećina ukupnog iseljenog stanovništva ovog kotara u navedenom razdoblju. Najmanje su se Samoborci iseljavali u SAD 1896., 1900. i 1914., kada se ukupno iselilo njih 172.¹ Usporede li se ti podaci s iseljenicima Zagrebačke županije, oni se mogu kontekstualizirati. U istom razdoblju u toj se županiji iselilo 198.325 stanovnika, i to u godišnjem prosjeku od 10.465 stanovnika. Najviše ih se iselilo 1906. i 1904. — ukupno 51.753 stanovnika. Istodobno se najmanje iseljavalo s područja te županije 1914. i 1911., kada se iselilo oko 2% ukupnog broja iseljenog stanovništva u analiziranom razdoblju. Uočljivo je kako se najviše stanovništva ovih područja iseljavalo 1906., a najmanje 1914., što se može objasniti početkom Prvog svjetskog rata. Zatim je potrebno istaknuti kako su samoborski iseljenici činili oko 3,41% ukupnog broja iseljenika Zagrebačke županije u ovom razdoblju (*Izvjescima*, 1896.—1914.).

Službeni podaci o iseljavanju iz *Izvjescima* ne odgovaraju službenim podacima iz dvaju svezaka *Statističkih godišnjaka*. U tim statističkim publikacijama navedeni su samo ukupni podaci za samoborski kotar, pa se iz njih ne mogu vidjeti podaci na razini upravnih općina. Potrebno je napomenuti kako se ti podaci odnose na ukupno iseljavanje, ne samo na iseljavanje u SAD. Prema njima, u razdoblju od 1901. do 1910. s područja samoborskog kotara iselilo se 2.419 stanovnika ili oko 242 stanovnika u godišnjem prosjeku. U istom razdoblju s po-

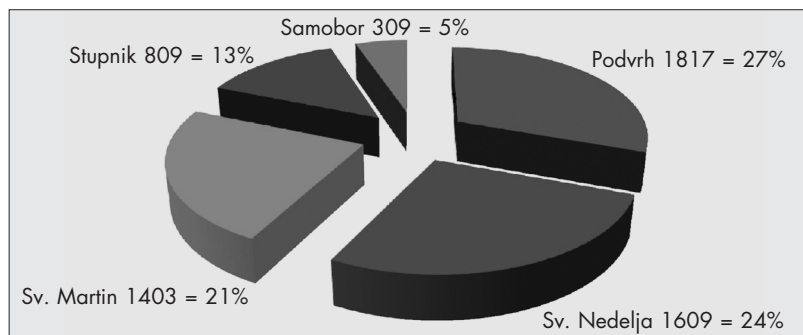
¹ Potrebno je istaknuti kako je u *Izvjescima za godinu 1909.* netočno prikazan ukupan broj iseljenih osoba u kotaru Samobor. Naime u njemu je pogrešno navedena (izračunana) brojka 1366 kao broj iseljenih osoba jer se pomnim izračunom dobiva brojka od 1203 osobe. Slična je pogreška vidljiva u ukupnom broju iseljenika 1911., gdje je navedena brojka od 133 stanovnika, no zbrajanjem se dobiva brojka od 129 stanovnika. Jedan od razloga netočnog izračuna može se naći u tome što se od godine 1909. u *Izvjescima* bilježilo praćenje iseljavanja i u druge prekomorske zemlje osim Amerike. Također, neprecizno i nesustavno su se zbrajala djeca iseljenika. Takva nepodudarnost upozorava na potrebu opreznog korištenja tih brojki.

dručja Zagrebačke županije iselilo se 41.112 stanovnika ili 4111 stanovnika godišnje. Prema tim podacima samoborski iseljenici činili su oko 6% ukupnog broja iseljenika Zagrebačke županije (*Statistički godišnjak*, 1913., 248; *Statistički godišnjak*, 1917., 204). [Vidi tablice 2. i 3.]

Vidljive razlike u broju iseljenika s područja samoborskog kotara između *Izvešća* i *Statističkih godišnjaka* mogu se objasniti nesustavnim statističkim vođenjem migracijskog kretanja stanovništva.

Logično je pretpostaviti kako su lokalne (županijske) vlasti mogle sustavnije pratiti iseljavanje stanovništva nego državne vlasti. Potrebno je istaknuti kako se u *Statističkim godišnjacima* bilježilo ukupno iseljavanje stanovništva, ne samo dijela koji se iseljavao u SAD. Osim toga, ni u kojem od tih izvora nije navedena metodologija prikupljanja i obrade tih podataka i stoga ih se mora koristiti oprezno.

Unutar kotara Samobor u razdoblju od 1896. do 1914. najviše se stanovništva iselilo s područja upravnih općina Podvrh, Sveta Nedelja i Sveti Martin pod Okićem. Najmanje se iselilo na području upravne općine Stupnik i trgovišta Samobor (*Izvešća*, 1896.—1914.). Nameće se pitanje zašto su se stanovnici u kotarevima Podvrh, Sv. Nedelja i Sv. Martin iseljivali više nego iz drugih područja kotara. Mogući razlog iseljavanja može se pronaći u tome što su to bila vinogradarska područja. Tako je, prema popisu gospodarstava iz 1895., u samoborskom kotaru zabilježeno kako je vinogradarstvo najraširenije u općinama Podvrh (887 jutara), Sv. Martin (793 jutra) i Sv. Nedelja (263 jutra), a najmanje u trgovištu Samobor (162 jutra) i općini Stupnik (nije zabilježeno niti jedno jutro) (*Popis gospodarstva i stoke...*, 1898., 32-33). Može se primijetiti kako se stanovništvo najviše iseljavalo iz onih općina samoborskoga kotara u kojima se uzgajala vinova loza jer su ta područja najviše pogođena filokserom, koja je i bila jedan od uzroka iseljavanja stanovništva.

Grafikon 1. — Iseljavanje stanovništva samoborskog kotara, 1896.—1914. Izvor: *Izvešća o stanju javne uprave u Županiji zagrebačkoj* (za godine od 1896. do 1914.; Zagreb 1897.—1915.).

Tablica 2. — Iseljavanje stanovništva samoborskog kotara i Zagrebačke županije u razdoblju od 1896. do 1914.
Izvor: Izyješta o stanju javne uprave u Županiji zagrebačkoj (za godine od 1896. do 1914.; Zagreb 1897.—1915.).

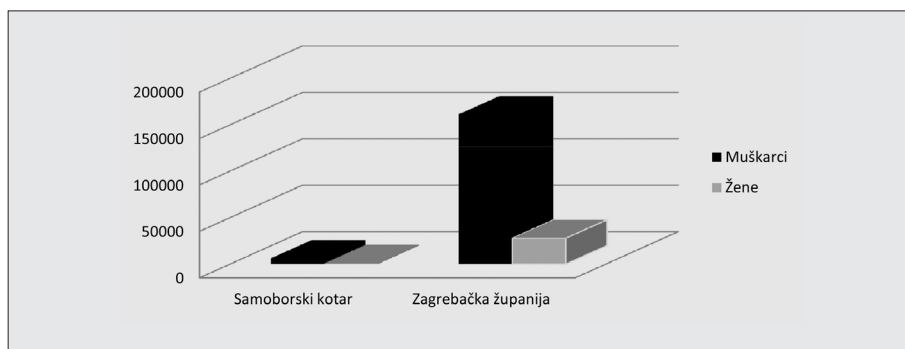
	1896.		1897.		1898.		1899.		1900.		1901.		1902.		1903.		1904.		1905.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	
Upravni kotar Samobor																					
Općina																					
PODVRH	10	5	60	15	65	17	66	17	21	5	34	6	126	11	163	15	139	14	116	8	
SAMOBOR	9	3	9	3	9	3					18	6	11		10	4	20	9	13	10	
STUPNIK	2	1		1	1	1			14	6	37	6	94	9	58	1	134	9	80		
SV. MARTIN	16	4	17	4	17	4	15	3	6	5	49	18	74	21	40	2	58	2	218	8	
SV. NEDELJA	2		2								300	50	30	1	101	3	116	4	140	2	
Ukupno	39	13	88	23	92	25	81	20	41	16	438	86	335	42	372	25	467	38	567	28	
Ukupno Mi Ž	52	111			117	101			57	524		377			397		505		595		
Ukupno Zagrebačka županija	3.997	630	4.013	726	4.084	782	6.119	971	8.990	1.604	11.170	1.673	13.197	1.946	15.309	1.799	17.701	2.376	8.922	2.650	
Ukupno Zagrebačka županija Mi Ž	4.627	4.739			4.866	7.090			10.594	12.843		15.143			17.108		20.077		11.572		
Upravni kotar Samobor																					
Općina																					
PODVRH	184	20	74	8	267	49	34	13	82	22	16	8	64	5	17	15	10	16	1.548	269	
SAMOBOR	20	4	22	7	28	9	700	64	3	4	3	5	3	2	6	3	3	3	887	136	
STUPNIK	155	4	28	7	48	16	99	5	4	4	3	2	4	3	43	25	15	6	819	106	
SV. MARTIN	280	20	56	13	170	16	21		90	18	30	12	35	15	18	25	1	2	1.211	192	
SV. NEDELJA	273	14	40	2	46	2	259	8	17	3	34	16	28	8	63	35	8	2	1.459	150	
Ukupno	912	62	220	37	559	92	1.113	90	196	51	86	43	134	33	147	103	37	26	5.924	853	
Ukupno Mi Ž	974	257			651	1.203			247	133		167			250		63		6.781		
Ukupno Zagrebačka županija	27.367	4.309	4.810	806	8.678	1.703	9.658	1.884	6.033	742	2.383	515	3.862	893	3.805	1.333	947	318	161.045	27.670	
Ukupno Zagrebačka županija Mi Ž	31.676	5.616			10.381	11.552			6.775	2.898		4.755			5.138		1.265		18.8715		

D. Vojak: *Samoborsko iseljništvo u Sjedinjenim Američkim Državama...*

Tablica 3. — Iseljavanje stanovništva na području Zagrebačke županije u razdoblju od 1901. do 1910.
 Izvor: *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I.: 1905., Zagreb, 1913., sv. 59., str. 248;
Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, II.: 1906.—1910., Zagreb, 1917., sv. 72., str. 204.

Zagrebačka županija	1901.	1902.	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.	Ukupno 1900.–1910.
K. Dugo Selo	4	12	161	16	78	99	144	3	38	75	630
K. Dvor		23	337	42	196	524	592	5	205	335	2.259
K. Glina	346	650	909	185	1040	954	507	16	385	345	5.337
K. Veilika Gorica	306	618	395	60	723	550	398	4	117	231	3.402
K. Iastrebarsko	728	711	809	321	1287	868	648	76	511	667	6.626
K. Karlovac	398	368	201	105	1254	904	571	92	551	398	4.842
K. Kostajnica	11	7	196	106	473	414	370	26	63	109	1.775
K. Petrinja	131	339	556	142	565	521	548	11	117	223	3.153
K. Písarovina	336	529	450	61	692	390	264	6	237	139	3.104
K. Samobor	110	222	286	32	445	574	257	14	296	255	2.491
K. Sisak	32	88	190	29	297	324	372	9	71	219	1.631
K. Stubica	1	1	21	12	105	204	278	1	81	147	851
K. Sv. Ivan Zelina	1	3	15		8	28	56		8	15	134
K. Topusko						395	303	16	214	142	1.070
K. Vrginmost	421	448	572	89	828						2.358
K. Zagreb	3	4	9	5	101	134	207	15	85	65	628
G. Karlovac	17	14	49	49	128	127	39	18	47	58	546
G. Petrinja	4	14	18	4	22	8	32	3	8	5	118
G. Sisak	1				32	47	30	8	22	17	157
Ukupno Zagrebačka županija	2.850	4.051	5.174	1.258	8.274	7.065	5.616	323	3.056	3.445	41.112
Ukupno Hrvatska i Slavonija	6.898	9.999	12.191	3.596	2.2246	21.851	22.841	2.863	11.456	14.024	127.965

Analizom podataka iz *Izvešća* vidljiva je spolna struktura samoborskih iseljenika. Tako su se u razdoblju od 1896. do 1914. iselila 5.924 muškarca (ili 87% ukupnog broja samoborskih iseljenika) i 648 žena (ili 13% ukupnog broja samoborskih iseljenika). Slična spolna struktura bila je i na području Zagrebačke županije, kada se iselilo 161.045 muškaraca (85% ukupno zabilježenih iseljenih osoba) i 27.670 žena (15% ukupno zabilježenih iseljenih osoba) (*Izvešća*, 1896.—1914.).

Grafikon 2. — Spolna struktura iseljenika samoborskog kotara i Zagrebačke županije
Izvor: *Izvešća o stanju javne uprave u Županiji zagrebačkoj* (za godine od 1896. do 1914.; Zagreb 1897.—1915.).

Na temelju dostupnih podataka ne može se točno utvrditi socijalna struktura Samoboraca koji su se iseljavali u SAD. Prema nekima najviše su se iseljavali seljaci, poljski radnici i nadničari, a »neznatan« je bio broj iseljenika obrtnika i inteligencije (Szabo, 1992., 183-185; Lakatoš, 1914., 65). Milan Lang zabilježio je 1914. kako je većinom siromašno stanovništvo odlazilo u Ameriku u potrazi za srećom te pritom navodi da »... od imućnijih nijedan još nije putovao u Ameriku, već samo siromašniji, koje vuče onamo želja, da si velikom zaslužbom steku što imutka, kako će poslije lakše živjeti...« (Lang, 1992., 407-408). Tome u prilog idu i statistički podaci o zanimanjima iseljenika, koji su se s područja Zagrebačke županije iselili 1905. i 1910. u prekomorske zemlje. Oko 8.035 ili 97% iseljenika je 1905. prema zanimanju bilo vezano uz poljoprivredu, a ostatak su činili obrtnici, trgovci i drugi. Sličan omjer zanimanja pokazuju podaci iz 1910. kada je većina iseljenika iz Zagrebačke županije bila vezana za poljoprivredu (3.257 osoba ili 93,78% od ukupnog broja iseljenika), a ostatak zanimanja bio je slično raspoređen kao u podacima iz 1905. (*Statistički godišnjak*, 1913., 247; *Statistički godišnjak*, 1917., 203).

Za razdoblje između dva svjetska rata nisu pronađeni relevantni podaci o iseljeničkom kretanju stanovništva samoborskoga kotara prema SAD-u. Unutar

fonda nalazi se »Iskaz vrhu izdanih iseljeničkih i tuzemnih putovnica u godini 1926.« Redarstvenog odjela pri Velikom županu zagrebačke oblasti. U dokumentu je prikazano bročano iseljavanje stanovništva zagrebačke oblasti u zemlje »Evropejske, Canada, Argentina, Uruguay, Francuske, S. D. Amerike, Brazilija, Cuba«. Od ukupno iseljenih 79 osoba za 1926. za područje samoborskog kotara navedeno je kako se sedam osoba iselilo u SAD, a najviše ih se iselilo u europske zemlje, i to njih 66 (HDA, Grupa VIII, br. 554.). Primjetno je smanjenje broja iseljenika u SAD i povećanje broja iseljenika u europske zemlje, što je vjerojatno bila posljedica restriktivne američke migracijske politike.

Samoborski iseljenici u SAD-u

Na temelju analize navedenih statističkih izvora primjetno je kako se znatan dio stanovništva samoborskog kotara iselio u SAD. Najgušće su naselili područje Chicaga, na kojemu je živio veći broj njihovih sunarodnjaka. O tome piše *Samoborski list* 1926., navodeći kako u Chicagu »... ima mnogo naših ljudi, Samoboraca, te su zaposleni u raznim zvanjima. Neki borave tamo već i desetke godina, tamo su se već okučili i posve privikli...« (*Samoborski list*, 15. ožujka 1926., br. 6, 2). Zanimljivo je kako je Ante Tresić Pavičić 1907. opisao Chicago kao centar američke trgovine, obrta i industrije, zbog čega je i privukao znatan dio hrvatskih (samoborskih) iseljenika (Tresić Pavičić, 1907., 142).

Upravo je u tom gradu počelo organizirano djelovanje Samoboraca. Petnaest iseljenih Samoboraca je 22. ožujka 1919. u Chicagu osnovalo Hrvatski prosvjetni klub »Samobor«. Za predsjednika izabran je Mijo Knafl, a iz klupskih pravila se može vidjeti kako je naglašeno njegovo humanitarno djelovanje u korist samoborskih ratnih udovica i siročadi (*Samoborski list*, 15. svibnja 1920., br. 10, 1; *Samoborski list*, 1. lipnja 1920., br. 11, 1). Krajem srpnja iste godine organizirana je prva humanitarna zabava, na kojoj su prikupljena prva sredstva. Nekoliko godina poslije humanitarno djelovanje kluba »Samobor« prošireno je na pomaganje siromašnijim i potrebitim slojevima samoborskog društva, poput učenika i starijih osoba (*Samoborski list*, 1. lipnja 1929., br. 11, 1). Prema nekima, to je društvo u dvadeset godina rada imalo između dvadesetak i četrdesetak članova i pritom je ukupno izdvojilo nešto više od 84.000 dinara u humanitarne svrhe (*Samoborski list*, 1. ožujka 1929., br. 5, 1; *Samoborski list*, 15. travnja 1939., br. 8, 1; *Samoborski list*, 1. ožujka 1929., br. 5, 1; *Samoborski list*, 15. travnja 1939., br. 8, 1). Zatim je sredinom veljače 1926. u Chicagu osnovan Hrvatski prosvjetni klub Sv. Martin pod Okićem sa svrhom podupiranja »školske i siromašne djece« na području istoimene općine samoborskoga kotara. Kako bi se njihova pomoć mogla bolje organizirati, u Sv. Martinu osnovano je posebno

povjerenstvo s po jednim predstavnikom svakog sela te općine. Otprilike tridesetak članova sudjelovalo je u radu Kluba Sv. Martin, među kojima se isticao Vinko Rudar kao njezin tajnik (*Samoborski list*, 15. srpnja 1930., br. 14, 3; *Samoborski list*, 15. travnja 1931., br. 8, 3). Osim tih društava, samoborski iseljenici osnovali su još Hrvatski prosvjetni klub »Sv. Nedelja« i Hrvatski prosvjetni klub »Okić«. No, o njihovu djelovanju malo je poznato, a potrebno je istaknuti kako im je cilj bio podupiranje stanovništva određenih dijelova samoborskog kotara (*Samoborski list*, 15. svibnja 1937., br. 10, 3).

Malo je podataka o životu samoborskih iseljenika u SAD-u, posebice u razdoblju do Prvog svjetskog rata kada nisu bili organizirani. U arhivskom materijalu Samoborskog muzeja postoje podaci o iseljenim Samoborcima koji su radili u SAD-u kao rudari i krojači (Samoborski muzej, bez god.). Život iseljenih Samoboraca bio je obilježen stalnim traženjem posla, a neki su se uključili u organiziranje pomoći svojim sunarodnjacima u »starom kraju«. O tome je u prosincu 1913. pisao Ivan Rogović u *Samoborskom listu*, navodeći kako »... upravo sada neka si nitko ne želi na zaradu u Ameriku jer će prispjeti u zlo doba, u zao čas, t.j. sebi na nesreću, a možda i drugome na teret i nepriliku. Razlog je ovo: Radnje su vrlo pale, ponajviše radi političkih uzroka i trzavica, koje se tako brzo ondje ne smiruju. Premladi i nedorasli ljudi neka se nikamo ne šalju onamo, ako nemaju već ondje sigurnih savjetnika ili bolje čuvara (...) svak će, ako već mora da odlazi s rodjene si grude na zaradu u Ameriku, bolje učini, da se smiri dok se ovdje prilike poprave i čuju bolji glasovi, što bi moglo biti otprilike za 6 mjeseci...« (*Samoborski list*, 7. prosinca 1913., br. 49, 3). Ignac Vapner sredinom 1924. u *Samoborskom listu* navodi kako »... ovdje u Americi sad je slabija zarada u cijeloj Sjevernoj Americi. To se tiče željezne industrije i ugljenokopa, cijene životnih namirnica su strašno visoke, a uzrok je što nema dovoljno rada...« (15. lipnja 1924., br. 12, 3).

Povratnici

U početnim godinama iseljavanja većina samoborskih iseljenika namjeravala je ostati u SAD-u određeno (kraće) vrijeme. Razlozi iseljavanja bili su većinom ekonomski, poput visoke zaduženosti, nemogućnosti zapošljavanja i sl. Ondje je dio njih uspio osigurati materijalnu egzistenciju te su ostali trajno. Jedan dio iseljenika morao se međutim zbog nemogućnosti pronalaska odgovarajućeg posla vratiti u Samobor.

Statistički podaci iz *Izvješća* za razdoblje od 1896. do 1903. pokazuju kako se u tom razdoblju iz samoborskoga kotara iselilo 1736 stanovnika, a istodobno su se vratila 174 iseljenika, tj. u tom je razdoblju broj povratnika u odnosu

na broj iseljenika činio oko 10%. Sličan omjer između iseljenika i povratnika bio je primjetan u Zagrebačkoj županiji, gdje se u ovom razdoblju iselilo 76.980, a vratilo 5876 osoba (7,6% u odnosu na broj iseljenika) (*Izvešća*, 1896.—1903.). U *Statističkim godišnjacima* naveden je broj povratnika za razdoblje od 1901. do 1910. Prema njemu, na područje samoborskoga kotara vratile su se 804 osobe ili 5,9% ukupnog broja povratnika u Zagrebačkoj županiji te 32,27% ukupnog broja samoborskih iseljenika (*Statistički godišnjak*, 1913., 250; *Statistički godišnjak*, 1917., 206). Prema analiziranim izvorima može se zaključiti kako se velik dio Samoboraca zadržao na »privremenom« radu u SAD-u, a tek manji dio vratio se u Samobor. Većina iseljenika odlučila se za ostanak u SAD-u, koji im je nudio bolje životne uvjete u usporedbi s povratkom kući.

Zaključak

Iseljenički val hrvatskog stanovništva od kraja XIX. st. prema SAD-u zahvatio je i samoborsko područje. Prema dostupnim statističkim podacima u razdoblju od 1896. do 1914. u SAD se iselilo između 2.419 i 6.781 stanovnika samoborskoga kotara. Većinom se iseljavalu muško stanovništvo s ruralnih područja kotara (Sv. Nedelja, Sv. Martin i Podvrh), gdje je bio izraženiji uzgoj vinove loze. Dio iseljenih Samoboraca organizirao se u društva putem kojih su aktivnije i organiziranije prikupljali pomoć za najpotrebitije (socijalno najugroženije) stanovnike »staroga kraja«. Veći dio iseljenih Samoboraca ostao je u SAD-u trajno, a tek manji dio se vratio. Znatno broj iseljenika i njihova veza sa »starim krajem« postali su sastavni dio povijesti (»memorije«) ovoga mjesta od kraja XIX. st. do danas. Pred znanstvenicima i dalje ostaje izazov istraživanju tog dijela samoborske povijesti, posebice u razdoblju nakon 1945. kada se iseljavanje nastavilo.

Izvori

- Hrvatski državni arhiv, Grupa VIII Emigracija (1920.—1941.), sign. HR HDA 1355.
- Iseljeništvo — Omot 1., Samoborski muzej, bez sign.
- Samoborski list*, Samobor, god. 1920.—1939.
- (1897.—1915.), *Izvešća o stanju javne uprave u Županiji zagrebačkoj*, Zagreb, Zagrebačka županija.
- (1898.), *Popis gospodarstva i stoke od 31. prosinca 1895.* Zagreb, Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu.
- (1913.), *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I.: 1905. Zagreb, sv. LIX., Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu.
- (1917.), *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. II.: 1906.—1910. Zagreb, sv. LXXII., Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu.

- (1932.), *Definitivni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921. godine*. Sarajevo, Direkcija državne statistike.
- (1937.), *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine u Kraljevini Jugoslaviji*, knj. I. Beograd, Direkcija državne statistike.
- (1998.), *Izvjješća iseljeničkog komesarijata u Zagrebu 1922.—1939.* Prir. Pavao Jonjić, Ante Laušić, Zagreb, Institut za migracije i narodnosti.
- Kresar, Milan (1917.), *Gustoća žiteljstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije*. Zagreb, Knjižara Jugoslavenske akademije L. Hartmana (St. Kugli).

Literatura

- Antić, Lj. (1992.), *Hrvati i Amerika*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta.
- Čizmić, I. (1974.—1975.), O iseljavanju iz Hrvatske u razdoblju 1880.—1914., *Historijski zbornik*, 17-18 (27-28): 27-47.
- Čizmić, I. (1998.), Iseljavanje iz Hrvatske u Ameriku kao dio europskih migracijskih tijekova, *Društvena istraživanja*, 7 (1-2/ 33-34): 127-146.
- Dizdar, Z. i Leček, S. (2003.), *Zagrebačka županija*, Zagreb, Gipa.
- Dikanović, V. (2009.), Iseljeničko pitanje kao predmet od javnog interesa u Kraljevini Jugoslaviji, *Tokovi istorije* 17 (1-2): 7-20.
- Gross, M. i Szabo, A. (1992.), *Prema hrvatskom građanskom društvu: društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*, Zagreb, Globus.
- Lakatoš, J. (1914.), *Narodna statistika*, Zagreb, Vlastita naklada.
- Lang, M. (1992.), *Samobor: Narodni život i običaji*, Samobor, Zagreb.
- Lang, M. (2004.), Samoborci u tuđini. U: *Samobor: u povodu 762. obljetnice grada Samobora*, Meridijani, Gradsko poglavarstvo grada Samobora, Gradska knjižnica Samobor, str. 240-241.
- Nejašmić, I. (1990.), Iseljavanje iz Hrvatske u evropske i prekomorske zemlje od sredine 19. stoljeća do 1981. godine — pokušaj kvantifikacije, *Migracijske teme*, 6 (4): 511-526.
- Sirovatka, H. (1907.), *Kako je u Americi i kome se isplati onamo putovati. S posebnim prilogom: povijesni pregled Amerike naročitim obzirom na Sjedinjene države*, Zagreb.
- Sudnik, I. (1975.), Samoborska štedionica. U: I. Sudnik (ur.), *Samobor 100 godina bankarstva* (str. 5-30), Samobor, Kreditna banka Zagreb — filijala Samobor.
- Sudnik, I. (1998.), *Stoljeće samoborskog vinogorja*, Samobor, Bratovština sv. Jurja.
- Szabo, A. (1992.), Iseljavanje pučanstva iz banske Hrvatske u Sjevernu Ameriku i druge prekomorske zemlje između 1901. i 1910. godine. U: Z. Sančević (ur.), *Susret svjetova* (1492. — 1992.): *Hrvati i Amerike* (str. 181-189), Zagreb, Institut za razvoj i međunarodne odnose.
- Trešić Pavičić, A. (1907.), *Preko Atlantika do Pacifika: Život Hrvata u Sjevernoj Americi*. Zagreb, Tisak dioničke tiskare.